

Matejev fant

Tone Seliškar

Votla gora nad dolgo črno hišo. Zapuščena fabrika, spremenjena v zasilna stanovanja za delavce rudarskega mesta, ki ga v polkrogu obdaja veriga ožganih hribov. Visoki in očrneli dimniki — pravljичno mesto gorečih stolpov — stražijo v dolgi vrsti delavskih hiš. Same stare in zapuščene fabrike. Črni vežni oboki se odpirajo v nadstropja, škripajoči leseni hodniki so oglodani od neštetihs drsajočih stopinj. Stene, prepojene z vlago in oljem in znojem, zapirajo vase človeška srca. Sto bednih družin. Sto koščenihs očetov in mater. Več sto črnih otrok na plesnivih slamnjačah. Zrahljana stopnišča in preluknjani podi ječe v njihovih stopinjah in kadar gre jok otrok od stene do stene, iz nadstropja v nadstropje, je gnezdo brez starih! V novih fabrikah, v votli gori grebeta kruh in smrt. In mladiči čivkajo...

*

Tik ob cesti je okno njihovega brloga. En sam prostor; temen in visok, da se v črnem brezračju ne vidi strop. Troje otrok in noseča mati. In kadar je še oče doma, je petero življenj pogreznjenih v razdrapano kocko, v sajasto, zadimljeno, kakor da bi se kos predora postavil pokonci. In živijo. Od danes do jutri, od ure do ure. Pod oknom je kanal; po njem se pretaka umazana voda iz rudnikov, in podgane v njem žive lepše življenje kot ti sužnji, vkovani v moč in voljo despotovih dividend.

Kovač Matej in žena Lucija in Tonček, Francka in Meta. Družina. Miza, stol in klop, štedilnik, prevrtan od ognja in rje, postelja in cunje na tleh. Zvečer, kadar pride Matej domov, zapleše plamen svetiljke po golih stenah, skače po oknu in na njegovem obrazu in on je ves trd in okruten v svojih očeh. Visok in lačen in nenaturen v trpljenju in bedi. Molči in sede na stol. Podpre glavo in gleda. In vidi in gleda, pa že ne ve zakaj. Vidi pred sabo dvoje mračnih otroških lic. Dvoje skaljenih majhnih oči, ki čakajo. Ali vedo, na kaj čakajo...? Na pisano žogo, ko še ne vedo, kakšna je? Na konjička, ki je že pravljica, tako nedosegljiva, kakor zlato jabolko na rajskem vrtu? Na pozdrav in

smeh, na toplo besedo in poljub, ki je zakopan tako globoko v srcu, da niti ne vesta zanj...? Lucija stoji pri štedilniku in njena senca pada preko cele mize, kakor zvesti čuvar. Njen star obraz gleda v štiri telesa in njena nosečnost je strahotno pripeta na njeno okostje. Otrok novega krika — bolečin. Ko jedo, sklonjeni nad mizo, so brez misli in greha. Ponižani in zakopani.

Potem otroci zaspe, Lucija sedi na cunjah in pestuje in Matej lomi senco od stene do stene.

*

To je vsak večer. Matej hodi iz kota v kot in še bolj je okruten njegov kosmati obraz. Misli na vse in na nič. Misli na svojo ženo, pa se pretrga misel na otrokih. Misli so razbite in grizejo, kakor kljun ujedne ptice, v vso notranjost. In tako v mislih ljubi in sovraži, neguje in trga in besni. Senca gre za njim, kamorkoli stopi njegov korak. Občuti, pa ne ve, da je ljubezen strta in izžeta iz okamenelih žil, da je sovrašтво pohojeno in zadavljeno od belih rok, da je vse namočeno kakor preparat v fabriškem olju. Kadar se vzbudi iz verig človečnost, bruhne iz njega vsa sila zakopanega sveta. Tedaj ljubi svojo ženo in žena je vdana in umerjena ter sprejema njegovo ljubezen z mrzlo grozo!

*

Dete ji je zaspalo v naročju. Diha vanj in ga ziblje v svojih dolgih rokah. Tako so dolge in suhe, kakor da jih je trpljenje nategnilo in stisnilo! Redki lasje ji lezejo na oči, ki jih zapira in odpira, narahlo... Francka hrope, zavita v strgano konjsko odejo, in Matej hodi gori in doli. Njeno srce živi in krvavi in misli so zgnetene v edino zlo, ki še ni rojeno. Bolečina telesa je otopela in se je zagrnila v mračnost razbolene duše. Četrto gorje... Ko bi bilo lahko radost in veselo pričakovanje, kakor tam, kjer so svetla okna ob beli cesti... Gleda v otroke, pa ji nasmeh pomladi staro lice za dvajset let. Dete položi k Francki in vstane od tal.

*

Matej sede za mizo in Lucija sede nasproti. Molčita. Beseda je lena in gre težko iz trpinčenih možgan.

»Kdaj bo?«

Lucija se vzdrami pod tem ostrim nožem.

»Kmalu! Ne vem točno...«

»Gotovo veš. Potrebno je!«

»Mogoče že ta teden. Ali drugi teden? Naj bo kadarkoli! Čez sto let! Še takrat bi bilo prezgodaj!«

Matej zamiži in si biča vest. Kaj vest! Saj je ni! Ali mu Lucija očita...? Pogleda jo. In se objameta pogleda. Ne očita! Samo trpi. Matej išče, hoče se mu, čuti v srcu, da mora blažiti, da mora brisati okrutnost vsega: sebe, otroka, zakajenega predora. Vsega!

»Ali bo fant ali dekle?«

Lucija čuti blažečo ost svojega moža, ki ji greje srce. In se zopet pomladi v rahlem smehljaju.

»Fant. Tvoj fant bo!«

Tudi Matej se nasmehne. Okrutnost in starost lezeta z obraza. Glej, in v tem hipu je starec posegel v mladost. Smehlja se in Lucija se smehlja in predor je za en sam hip svetel in čist.

Ko ugasne luč, ležita drug ob drugem in trpita.

*

Noč je trudna in polna vzdikov. S ceste sveti svetloba cestne svetiljke. Matej kriči v sanjah, da se prebude otroci. S stisnjenimi srci lezejo pod cunjje in kličejo:

»Mama!«

Lucija hodi od enega do drugega in jim polaga roko na vroča čela. Potem pestuje dete in ga hrani z mlekom. In zaspi. Ko se vleče dan med starimi fabrikami, zatulijo sirene na vseh štirih koncih mesta. Režejo mrak, prodirajo okna in preženejo spanec.

*

Nove fabrike so dolge in rdeče in zasople v večnem drhtenju. Muzika, ki jo le človek more prenesti, vihra po nedoglednih dvorinah. Mogočni stroji se blešče v jaki svetlobi obločnic in v olju namočeno jeklo se vrti, pada, se dviga, krči in širi. Hlasta in bruha iz sebe, tolče, pili, stiska in vari in transmisije se pode od stroja do stroja, skozi stene, skozi strop in brne. Roboti stoje pri njih in so pred svetlimi stroji umazani in znojni in tako revni! Stroji se blešče in svetijo. Vsake četrt ure jih brišejo, mažejo, olja jim vlivajo in jih negujejo kakor čudovite dojenčke. Roboti pa so umazani in znojni! Kadar

Franc Tratnik: Berača (Ljubljana, 1908)

pride gospodar preko dvorane, poboža stroj in ga gladi. Hodi po znoju in je zadovoljen in vesel.

*

Matej ni nič. Mladost je pustil ob kanalu in se je ubijal v rudniku, dokler ni prvič padel. Poslali so ga v fabriko, štiridesetletnega starca, in sedaj stoji od jutra do večera na železni lestvi, ki spaja dvorano s prvim nadstropjem, in pazi na ležišča koles, ki prenašajo transmisijo. Maže in gleda. Potem gre na drugo lestvo in maže in gleda. Kolesje se vrti, vrti, vrti od jutra do večera. Včasih za hip sede na železni klin in zapre oči. Kolesa pa se vrte v očeh, v ušesih, v možganih in je ves slab. Paznik švigne po njem z očmi in z besedo. Kadar zdrči jermenje s kolesja, hiti in natika na blazno brzino. Jermen se včasih ustavi, kolesje nikoli, kakor da bi bilo iz pekla napeljano.

Paznik je že večkrat ogovoril gospodarja:

»Matej je preslab za to, gospod!«

Gospodar niti ni pogledal na lestvo. Ujezil se je in mu odvrnil:

»Potuho mu še dajej! Za rudnik preslab, za fabriko preslab! Kaj pa še hoče lepšega! Čepi na lestvi in mu je prijetno!«

*

Opoldne mu prinese Lucija kosilo. Gre po hribu in obstane pri ograji gospodarjeve hiše. Na vrtu stoji bela miza in gospod obeduje. Vidi lakaja, ki nosi skledo za skledo, steklenice in kozarce. In gospod je. Počasi, lepo in lakaj mu streže. Toliko, da mu ne nese v usta. Potem se zlekne v naslanjač, prižge cigaro in mu je tako lepo. Lucija odmakne veje pa jo prepodi velika, črna doga. Zažene se v ograjo in gospod se smehlja in ji vrže meso. In žival golta. Lucija misli na Francko in Tončka in Meto, ki nimajo mesa.

Pred tovarno sede na kamen in čaka Mateja. Matej sede kraj nje in poje krompir. Bled je in bolan. Lucija ve, da je bolan.

»Pojdi h gospodu! Bolan si!«

Matej išče po žepih tobak in si zviže drobno cigareto. Kako je dobra! Kadi se mu iz ust in ne reče nič.

»Ali grem jaz? Bolan si!«

Matej se nasmehne skozi dim in je res tako bled pod črnim znojem. Pa ji reče, da jo pomiri:

»Od vročine! Danes je res čudno vroče.«

Lucija vzame lonec in gre. Na misel ji pride gospod, stopi do paznika, ki obeduje v svoji hišici blizu fabrike. Tja gre, k njemu, da ga prosi za Mateja. Matej je bled in bolan. Krvava skrb je v nji.

»Gospod, Matej je bolan...«

Paznik ve. On vse ve, pa ji pove:

»Seveda je. Toda gospod je zdrav pa ne vidi boleznii.« Pokaže z roko na gospodarjevo hišo in jo odslovi.

Gre tja. Obrne se že, pa se vrne. Stoji pri ograji, pa se ne upa. Gospoda se boji in črne doge. Toda krvava skrb je v nji in jo peha naprej. Pritisne na zvonec in čaka. Lakaj pride in se namrdne, vpraša pa jo vendarle.

»Za Mateja sem prišla. Bolan je. Ne more delati.«

Lakaj se skrivnostno smehlja, gre in pove. Gospod zamahne z roko in dremlje s cigaro v ustih in lakaj ji pove:

»Nima časa gospod!«

Lucijo presune in zabode v srce. Ko gre ob kanalu domov, je vsa uničena in strta. Križ se ji lomi od trpečega sadu, v nji pa je bolni Matej in skrb.

*

Zvečer je komaj prilezel domov. Otroci so se ga zbalii in zlezli v cunje še prej ko druge dni. Tudi ni hodil po sobi gori in doli. Večerjal je in se je zamislil.

Lucija je silno nesrečna. Ve, da je bolan, da je strt in onemogel. Kaj naj mu reče, kaj naj mu da, da ga razveseli in omoti... On pa jo vpraša:

»Kdaj bo?«

Lucija vsa v bolečinah ve, da bo kmalu, mogoče še nocoj, pa se zgrozi, ko vidi, da vstaja, da gre, brez pozdrava skozi vrata v noč. Ona ve, kako je tedaj. Glava ji omahne na mizo in težke solze ji gredo iz srca. Matej se bo žganja napil in bo še bolj bolan!

*

Krčma je skoraj prazna. Dva rudarja sedita za dolgo mizo in pijeta vino. Glasno govorita in se ne zmenita za Mateja. Tih sede v kot in gleda v kozarec žganja, ki mu ga je točajka prinesla. Popije in še naroči. Še in še. Ko leze ura že v polnoč, je Matej pijan in silno vesel. Vsa bridkost in boleost je bogvekje, on se smehlja in je otrok. Nagovarja točajko:

»Nežika, Nežika, kako si lepa! Hahaha, lepa pa, lepa, oj lepa...«

Točajka je zaspana pa ga podi spat. Matej pa pije žganje in ne gre. Da bi šel spat? Danes ne in nikoli! Zapoje si pesem in je v raju. Ko le mora iti, se guga po cesti in poje, zavriska in fabrike stoje na glavi. V sobi je še luč in Lucijin obraz je tako bridkosti poln, da mu zamre pesem na pijanih ustnicah.

*

Zjutraj je še bolj bolan. Z nadčloveškim zatajevanjem se vzdigne in stopa po prstih, da ne zbudi Lucije, ki jo bridki spanec še pestuje v naročju. Temno je še in tiplje z raztrgano bolečino v glavi skozi vrata in gre v fabriko. Ves je razdvojen. Besen obup ga davi in velika nemoč je v celem telesu. Srečava tovariše in dolga procesija se strne na cesti in tone v odprta žrela delavnic. Stroji pojo, Matej sedi na železni lestvi in maže svetla ležišča in kolesa se vrte, vrte, vrte...

Poldne se bliža. Matej leze z lestve na lestvo in leze tudi po tleh. Omaguje. Gleda na uro. Še pol ure. V levem kotu pod stropom se je snela transmisija. Že ga kličejo. Hitro!!! Zbere vse svoje moči, gre po klinih in prime za jermen. Iztegne se, da ga vrže na kolo. Ta hip pa dvigne njega v zrak, zavrti v kolobarju in stisne v zarezi na stropu.

Obvisi in umira kakor grozanska ptica. Val krvi se ulije na mogočni stroj, krik, vpitje. Stroji brne počasneje in se končno ustavijo. Tedaj pade z glavo navzdol njegovo truplo in tovariši ga obkolijo v smrtni tišini. Na transmisiji visi odtrgana roka in toči kri. Ko ga odneso iz tovarne, zaigra muzika jekla in se širi od nadstropja v nadstropje.

*

Lucija nese Mateju kosilo. Mimo gospodarjeve hiše gre in vidi gospoda, ko obeduje. Kakor vsak dan ga gleda in gleda lakaja in črno dogo. Matej pa je bolan... Vedno teže hodi in čuti vedno bolj: Tudi sama sem bolna. Mrzla in brez moči. In Tonček in Francka in Meta! O, Bog!

Pred fabrikjo stoje delavci v gruči in govorijo tiho, kakor da se boje. Na tleh stoji nosilnica in je s plahto pokrita. Lucija išče z očmi Mateja in oči obstanejo na plahti, ki je krvava. Ledena omotica ji šibi ude in ona ve ta hip, da je tam Matej. Ne vidi ga! Pa ve. Gre tja in tovariši se odmikajo. Stiska jih za grlo, zaboli jih v oči... Odgrne plahto: Matej leži in je mrtev. Obraz je neoskrunjen. Trd in vdan, kakor je bil še včeraj. Poleg njega leži odtrgana roka in ta roka je silno bela. Še prsti so beli in prosojni in so ta hip tako nežni.

Poklekne tja, pa je bolečina popila vsako solzo. To ubogo roko vzame v naročje in jo gladi. Mehko, da jo ne zaboli... Nežno in jo ljubimka kakor dete. Ne solze, ne besede ni iz nje. Taka je bolečina, da ubije srce in ga omami v brezčutje.

Potem vstane in pestuje roko in jo gladi in gre, gre s to belo, prosojno roko. Ne ve koraka. Gre pač, kamorkoli, sedaj ne ve nič...

Mimo ograje gre in črna doga se zaletava vanjo. Luciji je, da pogleda na vrt: Gospod sedi pri mizi in je in lakaj mu streže. Tik ograje obstane in gleda v vsak grižljaj. In se ji zdi, da se gospod širi in leze v neskončnost. Da golta Mateja... Grižljaj za grižljajem. Pa mu je zmanjkalo. Saj Matej nima roke.

Lucija vpije in kriči.

Gospodu so se naježili lasje, črna doga je planila v ograjo, pa je obstala. Lucija je zakrilila z rokami in silovit krik, ki ji je prišel iz dna telesa, jo je vrgel na tla.

Matejev fant se je rodil.

Franc Tratnik: Begunka pri zibeli
(Ljubljana, 1917)

Dež

Jože Pogačnik

Odnekod vsa žalostna
mimo mene si prišla.

Nemo pod dežnikom črnim
noč je temna s tabo šla.
Lučki — preplašeni ptici,
ustnici — dve trepetliki — —
Skoraj bi se zasmeljal,
a ti nisem nič dejal:

ker na tvoj dežnik razpeti
dež je trdi pritkaval,
žalost tvojo, žalost motno
kradoma ti je uspaval...

Ko si mimo dalje šla,
še si bila žalostna?